

S T R A I P S N I A I

XVI-XVIII a. LITUANIKOS OBJEKTO PROBLEMA

DAIVA NARBUTIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros katedra,
Universiteto g. 3, 2734 Vilnius, Lietuva

Rengiant spaudai XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės knygų lotynų kalba kontrolinį sąrašą¹, susidurta su labai opiu spaudinių atrankos klausimu. Tie, kurie domisi senąja Lietuvos spauda ir su nekantrumu laukia kitakalbės mūsų raštijos sąvady, dažnai nustemba sužinoję, kad vienas ar kitas spaudinys, nors išėjęs už mūsų šalies ribų, bet čia jau paplitęs kaip svarbus mūsų kultūros šaltinis, į būsimą rodyklę nepateks. Toji negatyvi nuostaba ir paskatino ieškoti atsakymo, paaiškinančio, kodėl ne viskas, kas mums atrodo išties įdomu ir reikšminga, turi rasti vietą LDK knygų sąrašuose. Be jokios abejonės, čia mes kalbame apie lituaniką – ypatingą kultūros fenomeną, su kuriuo kasdien susiduria knygų pasaulio žmonės.

Terminas *lituanica* – lotynų kalbos žodis, reiškiantis visa, kas lietuviška (*lituanus* – lietuvis, jo pagrindu padarytas būdvardis *lituanicus* – lietuviškas). Bostone išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ lituanika apibūdinama tiksliai ir lakoniškai: *lituanica – lotyniškas terminas dalykams, susijusiems su Lietuva*². Plačiąja prasme lituanika aprėpia dokumentus, susijusius su Lietuva kalba, autoryste, turiniu. Taip suvokiama (ar bent turėtų taip būti traktuojama) ir kitų kraštų patriotika (žinoma, šį reiškinį siejant su atitinkama šalimi): lenkų – polonica, rusų – rossica, latvių – letonica, estų – estonica, gruzinų – georgica ir pan. Tokį termino aiškinimą lemty žodžio etimologija. Tačiau praktika rodo visai ką kita. Kiekviena šalis savaip – plačiąja arba siaurąja prasme – traktuoja savo krašto patriotiką. Plačiąja prasme poloniką suvokia lenkai, pradedant K. Estreicherio bibliografija³, baigiant spausdintais šių dienų Lenkijos bibliotekų katalogais, kur registruojami visi Lenkijoje išspausdinti arba užsienyje išėję ir su Lenkija susiję veikalai⁴. Taigi polonika sutaptų su lenkų nacionalinės spaudos objektu. Tačiau negalima nepastebėti ir tų pačių lenkų pastangų skirti raštiją į Lenkijos (valstybės ar

¹ XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas = Index librorum Latinorum Lituaniac sacculi septimi decimi / sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas. Vilnius, 1998. 345 p. iliustr.

² Lietuvių enciklopedija. Boston, 1958. T. 16, p. 304.

³ Estreicher, Karol. Bibliografia Polska. Kraków, 1870–1951. 34 t.

⁴ Pz.: Katalog poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej. Warszawa ; Kraków, 1992; Ożóg, Jan. Katalog poloników XVI w. Biblioteki uniwersyteckiej we Wrocławiu. Wrocław, 1988–1991. 2 t. Katalog starych druków Biblioteki zakładu narodowego im. Ossolińskich Polonica wieku XVII. Wrocław, 1991–1997. 9 t.

lenkų tautos) ir su Lenkija susijusią literatūrą. Pavyzdžiui, J. Trypučko savo parengtoje bibliografinėje rodyklėje pateikia lentelę veikalų, padalytą į dvi grupes: 1) išleisti Lenkijoje arba lenkų autorių, 2) užsieniniai veikalai, susiję su Lenkija⁵.

Porėikis atskirti šalies spaudą nuo literatūros, išleistos už šalies ribų, bet susijusios su spaudiniais aprašančiąja valstybe, ir bus paskatinęs kai kurių šalių patriotiką traktuoti siauresne prasme: taip, pavyzdžiui, suvokiama bulgarika, georgika, letonika. Estai savo spaudą skiria į estų knygas (t. y. parašytas estų kalba) ir estoniką. Šios sąvokos turinys – leidiniai ne estų kalba, bet skirti Estijai ir estams; kitakalbės estų, iš Estijos kilusių ar su ja susijusių autorių knygos, išleistos Estijoje nepriklausomai nuo jų autorystės ir turinio⁶. Siaurąja prasme pas mus vartojama ir lituanikos sąvoka, dabartinį turinį įgijusi ne iškart.

Lituanikos termino sąvokos raida aptarta Vlado Žuko monografijoje⁷, taip pat to paties autoriaus pranešime, skaitytame penktojoje Tarybų Lietuvos bibliografų mokslinėje konferencijoje 1986 m.⁸ Lituanikos sampratos niuansus pateikia Osvaldas Janonis⁹. Anksčiau į lituanikos sąrašus buvo įtraukiami visi užsienio kalba spausdinti leidiniai, turiniu ir autoryste susiję su Lietuva, nepaisant jų išleidimo vietos. Štai V. Biržiškos leidžiamo žurnalo „Knygos“ (1922–1924) skyriuje „Lituanica svetimomis kalbomis“ skelbiama įvairiose vietose – Lietuvoje ir už jos ribų – leista XIX–XX a. literatūra. Vėliau lituanikos bibliografija ėmė fiksuoti tik už Lietuvos ribų išleistus spaudinius, susijusius su mūsų kraštu.

Kalbos apyvarton lituaniką įtraukė bibliografai. Matyt, todėl universaliosiose Lietuvos enciklopedijose aptariama lituanika su nuoroda „bibliografijoje“, t. y. už Lietuvos ribų išleista, bet kalba, autoriais, turiniu ar kitais aspektais su Lietuva susijusi literatūra (knygos, straipsniai, gaidos, iliustracijos ir kiti spaudiniai)¹⁰. Tiek enciklopedijose, tiek kitų bibliografijos istorikų (Viktoro Lyrovo¹¹, Vlado Žuko¹²) darbuose teigiama, jog lietuvių bibliografijoje terminą *lituanika* pirmasis pavartojo Stanislovas Jurevičius JAV „Lietuvių mokslo draugystės“ leidžiamame literatūros ir mokslo mėnesiniame laikraštyje „Apšvieta“, kur skelbtame sąrašė „Lituanika lenkiškoje kalboje“ aptarė lituanikos bibliografijos turinį ir nurodė, jog tai – *suraszymas nekurių lenkiskų knygų apie Lietuvą, jos*

⁵ Trypučko, Józef. Polonica vetera Upsaliensia catalogue des imprimés polonais ou concernant la Pologne des XV, XVI, XVII et XVIII siècles conservés à la Bibliothèque de l'Université Royale d'Upsala. Upsala, 1958. S. XIII.

⁶ Lininia, Silvija. Teoriniai ir metodologiniai kraštotyros bibliografijos aspektai // Bibliotekų darbas. 1985, Nr. 12, p. 24.

⁷ Žukas, Vladas. Lietuvių bibliografijos istorija. Vilnius, 1983. T. 1, p. 156–162.

⁸ Žukas, Vladas. Lituanikos bibliografijos samprata // V Tarybų Lietuvos bibliografų mokslinė konferencija, 1986 m. gruodžio 3–4 d. pranešimų tezės. Vilnius, 1986. P. 8–11.

⁹ Janonis, Osvaldas. Nacionalinės, valstybinės ir repertuarinės bibliografijos samprata // Tarp knygų. 1998, Nr. 12, p. 13–14.

¹⁰ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius, 1981. T. 7, p. 63; Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius, 1986. T. 2, p. 633.

¹¹ Луров В. П. Проблема объекта библиографии литуаники // Библиотекнинкстės ir bibliografijos klausimai. T. 3 (1964), p. 28.

¹² Žukas, Vladas. Lietuvių bibliografijos istorija..., p. 112.

istoriją, kalbą, literatūrą ir t. t.¹³ Žvilgtelkim į „Bibliotekininkystės ir bibliografijos terminų žodyną“ – čia „lituanikos bibliografija“ aptariama kaip *eksteritorinė* (pabraukta mano – D. N.) Lietuvos bibliografija, turinti informuoti apie dokumentus, turiniu, autoriu mi ir (ar) kalbos atžvilgiu susijusius su viena valstybe, bet išleistus už jos ribų¹⁴.

Bibliotekų darbo praktikoje lituanikos objekto klausimas sprendžiamas gana paprastai: tai esanti visa kitakalbė su Lietuva susijusi spauda. Tokio suvokimo laikantis sutvarkytas ir Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos senųjų spaudinių fondas. 1988 m. leidinyje „Knygotyra“ paskelbtoje Almos Braziūnienės lituanikos fondo apžvalgoje rašoma, jog „tai ne lietuvių kalba etnografinės Lietuvos ribose arba ir kitur išleistos, bet vienaip ar kitaip su Lietuva susijusios knygos“¹⁵. 1991 m. vykusiame knygotyros seminare tos pačios bibliotekos XVI a. lituaniką aptarė Loreta Merčaitytė. Jos pranešime lituanika irgi buvo pateikiama kaip kitakalbė su Lietuva susijusi spauda¹⁶. Be abejo, senųjų MAB spaudinių fondai sutvarkyti pagal tradiciją: taip lituaniką iš kitų spaudinių skyrė ir Tadas Vrublevskis, kurio biblioteką paveldėjo dabartinė Lietuvos mokslų akademijos biblioteka. Kaip jau minėta, iki trečiojo dešimtmečio vidurio Lietuvoje oficialiai (žurnalas „Knygos“) lituanika buvo laikoma visa užsienio kalbomis spauda, nepaisant jos leidimo vietos. Tačiau teisybės dėlei reikia prisiminti, jog teoriškai lituanikos bibliografija Tado Vrublevskio laikais nė nebuvo aptarta.

Nors enciklopedinis žodynas „Knygotyra“ (Vilnius, 1997) neaiškina lituanikos termino, vis dėlto knygotyrininkams šis reiškinys yra aktualus, ypač ieškant Lietuvos spaudos atgarsių kitų šalių informaciniuose leidiniuose. Tam reiškiniai apibūdinti Domas Kaunas pavartoja *knygotyrinės lituanikos* terminą¹⁷.

Šio darbo tikslas – aptarus bandymus nustatyti lituanikos vietą tarp kitų bibliografijos rūšių, apibrėžti senosios lituanikos santykį su Lietuvos (LDK) knyga.

Senosios lituanikos objekto sąvoką, remdamasis lotyniškąja knyga, savo darbuose yra aptaręs Marcelinas Ročka¹⁸. Dėmesį į lotyniškosios lituanikos problemą atkreipia Sigitas Narbutas¹⁹. Šių autorių pastangos apibrėžti senosios lituanikos sąvoką buvo paskatintos praktinės veiklos siekiant nustatyti kitakalbės (konkrečiai, lotyniškos) Lietuvos knygos objektą. Jų nuomone, tik išsiaiškinus, kas yra senoji Lietuvos knyga, įmanoma ją registruoti, o toliau ir tirti jos atsiradimą bei raidą.

¹³ Jurevičius, Stanislovas. Lituanika lenkiszkoje kalboje // Apszvieta. 1882, Nr. 6, p. 473.

¹⁴ Bibliotekininkystės ir bibliografijos terminų žodynas. Vilnius, 1994. P. 44. Šąs. 3 Bibliografija.

¹⁵ Braziūnienė, Alma. Lituanikos fondo XVII a. knygos lotynų kalba LTSR mokslų akademijos centrinėje bibliotekoje // Knygotyra. 14, šąs. 1 (1988), p. 94–98.

¹⁶ Pranešimo mašinraštis saugomas LMA bibliotekos Retų spaudinių skyriuje.

¹⁷ Kaunas, Domas. Senoji lietuviškoji knyga Europoje // Tarp knygų. 1991, Nr. 8, p. 22; Nr. 9, p. 28.

¹⁸ Ročka, Marcelinas. Lietuvos lotyniškos knygos // Literatūra. T. 27 (1985), p. 24–27.

¹⁹ Narbutas, Sigitas. XVII a. Lietuvos knygos lotynų kalba ir barokinė Lietuvos literatūra // Iš bibliografijos aruodų. Vilnius, 1985. P. 161–162.

Keletą pastarųjų dešimtmečių teorinis lituanikos bibliografijos apibendrinimas buvo siejamas su jos rūšies apibrėžimu. Pokario metais įsteigtųjų Knygų rūmų valstybinės (nacionalinės) bibliografijos koncepcijoje lituanika (tuomet tapatinta su lituanistika) buvo laikoma „neatskiriama lietuvių nacionalinės bibliografijos dalimi“²⁰. V. Lyrovo samprotavimai apie lituaniką, kaip nacionalinės bibliografijos dalį²¹, septintajame dešimtmetyje įžiebė diskusijas. Rusų bibliografė I. Gudovščikova argumentuotai supeikė V. Lyrovo koncepciją ir pasiūlė lituaniką, kaip ir apskritai kurio nors krašto patriotiką, laikyti kraštotyros bibliografijos dalimi²². Kraštotyros bibliografijos darbams lituaniką skiria ir „Lietuvių bibliografijos istorijos“ autorius²³. Tačiau, praėjus porai metų po šio veikalų pasirodymo, jau minėtoje mokslinės bibliografijos konferencijoje profesorius V. Žukas pripažįsta solidarumą su tuo metu vyravusia lituanikos, kaip nacionalinės bibliografijos objekto, koncepcija ir visiškai atsisako savo ankstesnės „kraštotyrinės“ lituanikos nuostatos. Tai liudija, koks sudėtingas ir praktiškai nelengvai įgyvendinamas lituanikos bibliografavimo klausimas. Šiandien mes jau turime vieną aiškų šios problemos sprendimo variantą: „Lituanikos“ bibliografinė rodyklė leidžiama atskiru valstybinės bibliografijos leidiuo „Bibliografijos žinios“ sąsiuviu. Kaip teigiama šio sąsiuvinio pratarinėje, „Lituanikos“ bibliografinė rodyklė formuojama remiantis eksterioriniu principu – joje registruojama išeivijos spauda kaip nacionalinės bibliografijos objektas ir „užsienio leidiniai, autoryste ar tematika susieti su Lietuva“²⁴. Tačiau šitai išsprendžia tik einamosios repertuarinės spaudos registravimo problemą.

1960 m. Knygų rūmų parengtoje retrospektyviosios nacionalinės bibliografijos sudarymo programoje buvo numatoma rinkti ir publikuoti kelias serijas, tarp jų ir seriją D (Lituanistika) bei E (Lietuvos TSR teritorijoje išleistų knygų nelietuvių kalba bibliografija)²⁵. Toks ketinimas patvirtinamas ir pirmojo „Lietuvos TSR bibliografijos“ tomo pratarinėje²⁶. Ligi šiolei senosios XVI–XVIII a. lituanikos – dabartine reikšme! – sąrašo dar neturime. Be abejo, atsitiktinių duomenų apie senuosius spaudinius, susijusius su Lietuva, randame įvairiuose bibliografiniuose šaltiniuose. Štai kad ir minėtame S. Jurevičiaus „Lituanica lenkiszkoje kalboje“ surašyme spausdinama vienuolika XVI–XVIII a. aprašų, dėl kurių priskyrimo lituanikai šiandien smarkiai diskutuotume, nes tai – ne kas kita, kaip kitakalbė Lietuvos knyga. Senujų, įvairiomis užsienio kalbomis publikuotų lituaninių veikalų užfiksuota Silvestro Baltramaičio „Lietuvos geografijos, etnografijos ir statistikos

²⁰ *Ulpis, Antanas*. Lietuvos TSR retrospektyvinės nacionalinės bibliografijos sudarymas // Bibliotekinė kystė ir bibliografija. Vilnius, 1961. T. 1, p. 284.

²¹ *Лыров В. П.* Min. vcik., p. 30–40, 60.

²² *Гудовицкова И. В.* Библиография „патриотики“, национальная и краеведческая библиография // Советская библиография. 1966, № 6, с. 23–42.

²³ *Žukas, Vladus*. Min. vcik., p. 87–95.

²⁴ Bibliografijos žinios – Lituanika. 1996, Nr. 1, p. 5.

²⁵ *Ulpis, Antanas*. Min. str., p. 285.

²⁶ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A – Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1969. T. 1, p. VII.

bibliografinės medžiagos rinkinyje“ rusų kalba, kurio pirmasis leidimas pasirodė Peterburge 1891 m., o papildytas antrasis – 1904 m.²⁷ Pastebėtina, jog dauguma čia publikuojamos senosios lituanikos atitinka šiandienos sampratą. „Lenkų bibliografijos“ (Bibliografia Polska) autorius Karolis Estreicheris pateikia skyrelį, nurodantį spaudinius, kurių antraštėse minimas Lietuvos vardas: *Littauen, Lituania, Lithuanie, Litwa*²⁸. Bet ir šie aprašai – ne kas kita, kaip vienon krūvon suregistruoti Lietuvos ir liuaniniai leidiniai.

Svarų žodį formuojant kitakalbės Lietuvos knygos supratimą tarė senosios liuviių literatūros tyrinėtojas, knygotyrininkas ir bibliografas Marcelinas Ročka²⁹. Rinkdamas ir kaupdamas senosios kitakalbės spaudos kartoteką, šis mokslininkas siekė teorinio Lietuvos knygos ir lituanikos apibendrinimo. BKC iki šiol tebesaugo M. Ročkos sudarytą kitakalbės XVI–XIX a. literatūros, susijusios su Lietuva, kartoteką. Daugiausia dėmesio M. Ročka skyrė knygų lotynų kalba tyrinėjimams. Būdamas vienas iš Lietuvos bibliografijos koncepcijos kūrėjų ir įgyvendinimo autorių, M. Ročka lotyniškas knygas skirstė į dvi grupes: 1) Lietuvos lotyniškos knygos ir 2) lotyniška lituanika. Lotyniška lituanika, anot šio senosios liuviių raštijos tyrinėtojo, „tai knygos, parengtos kitų tautų autorių ir išleistos kitur, tačiau kokiū nors požiūriu liečiančios Lietuvą“³⁰. Į Lietuvos lotyniškos knygos objektą patenka: 1) lotyniškos knygos, išspausdintos dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje (ne Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje), 2) lotyniškos knygos, kurias parengė lietuviai ar žmonės, ilgą laiką aktyviai reiškęsi Lietuvoje, nors jų knygos būtų spausdintos ir kitur, pavyzdžiui, A. Kojelavičius-Vijūkas, A. Volanas, 3) lotyniškos knygos, kurios buvo skirtos Lietuvos kultūriniam poreikiams ir kurių išleidimą skatino bei finansavo Lietuvos žmonės³¹. Remdamasis vienu iš kitakalbės Lietuvos spaudos kriterijų – teritoriniu, M. Ročka lyg ir laikėsi tuo metu Knygų rūmų patvirtintos koncepcijos: registruojami Lietuvos TSR teritorijoje išėję spaudiniai. Tačiau po mokslininko mirties publikuotame straipsnyje teritorinis Lietuvos knygos arealas išsiplečia iki LDK ribų: taigi „knygos, kad ir išspausdintos svetur, bet parengtos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, išėjusios LDK visuomenės ir kultūros veikėjų iniciatyva ar bent šių žmonių finansuotos, gali būti pavadintos Lietuvos knygomis plačiąja prasme“³². Tiesa, čia kalbama apie asmenis, gyvenusius LDK ir rengusius ar finansavusius knygų lotynų kalba spausdinimą už LDK ribų. Bet ar tai nereiškia, jog LDK teritorijoje spausdintos knygos bet kuriomis kalbomis ir yra Lietuvos knygos? Šiandien, rengiant retrospektyviosios

²⁷ *Балтрамайтіс С.* Сборник библиографических материалов для географии, этнографии и статистики Литвы. Санкт-Петербург, 1891. VIII, 289 с.; *Балтрамайтіс С.* Сборник библиографических материалов для географии, истории, истории права, статистики и этнографии Литвы. Изд. 2-е. Санкт-Петербург, 1904. XII, 616, 218 с.

²⁸ *Estreicher, Karol.* Bibliografia Polska. Kraków, 1906. T. 21, p. 354–356.

²⁹ Žr.: *Narbutas, Sigitas.* Marcelinas Ročka ir jo darbai // *Knygotyra.* 16 (1988), p. 58–67.

³⁰ *Ročka, Marcelinas.* Lietuvos lotyniškos knygos..., p. 25.

³¹ Ten pat.

³² *Ročka, Marcelinas.* Dėl XV a. pabaigos ir XVI a. pradžios Lietuvos knygų // Iš bibliografijos aruodų. Vilnius, 1985. P. 137–138.

spaudos bibliografinės priemonės, dėl istorinės Lietuvos teritorijos jau neabejojama, tačiau dar devintojo dešimtmečio viduryje apie tokį suvokimą buvo kalbama nedrąsiai.

M. Ročkos nuostata į kitakalbės Lietuvos knygos sąvoką įtraukti ir LDK gyvenusių ir kūrusių autorių, bet dėl įvairių priežasčių užsienyje išspausdintas knygas šiandien mums atrodo visai suprantama. Regis, vis mažiau žmonių abejoja, kad Lietuvos spausdintos knygos istorija prasideda ne 1522 m., kai Vilniuje P. Skoriną įsteigė pirmąją LDK spaustuovę. 1499 m. Gdanske Konrado Bomgarteno išspausdinta Vilniaus kanauninko Martyno parengta „Agenda“ vis dažniau pavadinama pirmąja Lietuvos knyga. Tokią mintį dar septintajame dešimtmetyje išskėlė M. Ročka³³. Ilgainiui jis su Lietuva susijusios spaudos ištakas įžvelgė netgi ankstesniuose metuose. M. Ročka atkreipė dėmesį į 1495 m. Milane išėjusią astronomo Alberto iš Brudzevo knygą „Commentaria utilissima in theoricis planetarum“ (Labai naudingi paaiškinimai planetų tyrinėjimuose). Šis lenkų humanistas tuo metu gyveno ir dirbo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro rūmuose Vilniuje, čia parašė šią ir galbūt kai kurias kitas knygas; yra žinių, kad Albertas iš Brudzevo mirė irgi Vilniuje. Taigi, M. Ročkos nuomone, su šia knyga taip pat galima būtų sieti spausdintos knygos pradžią³⁴. Suprantama, tokiems teiginiams patvirtinti reikalingi kruopštūs tyrinėjimai, liudijantys, kad iš tiesų knygos autorius tą veikalą parašė gyvendamas Lietuvoje. Tačiau ar dėl to, kad knygos išspausdinimo metu autorius gyveno Lietuvoje, mes jau galėtume kurią nors knygą laikyti Lietuvos savastimi? Tad jei pačioje knygoje (dedikacijoje, pratarinėje) nerandame įrodymų, leidžiančių spaudinį priskirti Lietuvai, vargu ar pavyktų tokį faktą fiksuoti kaip Lietuvos spaudos faktą.

Kitas M. Ročkos siūlymas Lietuvos knygomis (jis rašo *plačiau jame*) laikyti „ir tuos spaudinius, kurie išėjo Krokovoje ir Vienoje su Lietuvos valstybiniu ženklu“, irgi atrodo problemiškas. Mat mokslininkas šį siūlymą grindė tuo, jog tas ženklas, t. y. herbas, „negalėjo atsitiktinai patekti į šiuos spaudinius be Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdžios sutikimo“³⁵. Tačiau čia minimo „sutikimo“, mūsų nuomone, maža – neturėdami įrodymų, jog šių veikalų išleidimą finansavo LDK, vargu ar jas galėtume laikyti Lietuvos knygos objektu. Tai greičiau lituanika, liudijanti Lietuvos ir Europos kultūrinius ir šviečiamuosius ryšius.

Manytume, kad sėkmingai nustatyti senosios lituanikos apimtis įmanoma pasitelkus ne vien knygotyrimus, bet ir istorijos bei kitų mokslų kriterijus. Be abejo, sprendžiant kultūros paveldo problematiką, svarbiausi būtų juridiniai kriterijai. Čia mes privalome dar kartą pagarbiu žodžiu paminėti mūsų protėvių išvalgumą. Mat dar XVI a. LDK buvo sudaryti trys teisės sąvadai, vadinami Lietuvos Statutais. Juose pakankamai aiškiai išdėstoma ir aptariama visa, kas susiję su LDK priklausančiais, todėl saugomais, ginamais ir puoselėjamais dalykais: valdovu, valstybės teritorija, pareigybėmis, turtais ir

³³ Ten pat, p. 140.

³⁴ Ten pat, p. 138–139.

³⁵ Ten pat, p. 147.

t. t. Šie teisės sąvadaai buvo skirti ne kam kitam, o LDK piliečiams, t. y. pagrindiniam Statutų subjektui, o kartu ir objektui. Remdamiesi Statutų turiniu galime pasakyti, kad anais laikais LDK piliečiais buvo laikomos dvi žmonių grupės: 1) LDK gimę asmenys, 2) už įvairius nuopelnus LDK pilietybę gavę kitataučiai³⁶. Visų jų dominavimas anų laikų Lietuvos politiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime nekelia abejonų. Daugiausia su jais yra susiję ir mus dominantys institucinės kultūros reiškiniai – tai Lietuvos spauda ir visi su ja susiję dalykai.

Taigi Lietuvos kitakalbės knygos objektu siūlytume laikyti visas LDK teritorijoje išspausdintas knygas ir LDK piliečių parašytas, bet dėl įvairių priežasčių svetur išspausdintus leidinius. Senąja Lietuvos knyga turbūt laikytina ir toji, kurios išleidimą finansavo LDK žmonės. Visos kitos svetur išleistos knygos (ir skirtosios Lietuvos kultūriniam poreikiams tenkinti) laikytinos kitakalbe lituanika.

Tokio principo laikantis parengtas ir XVII a. LDK knygų lotynų kalba kontrolinis sąrašas, kuris nuo 1983 m. pateikto rankraščinio varianto (sudarytojai M. Ročka ir S. Narbutas) gerokai skiriasi: atsisakyta lituaninių spaudinių, turiniu susijusių su Lietuva, tačiau parašytų kitataučių autorių.

Žinoma, teorinės šio sąrašo autorių nuostatos dėl lituanikos gali būti ginčijamos. Vis dėlto norėtume atkreipti dėmesį ir į praktinį jų siūlomo lituaninės knygos traktavimo aspektą. Mat vargu ar greitai kuri nors už nacionalinę retrospektyviąją bibliografiją atsakinga įstaiga pradės senosios lituaninės knygos registravimo darbus. O jiems reikia ne tik didžiulių materialių išlaidų, bet ir specialistų, mokančių keturias penkias pagrindines kalbas, rašto reikalams vartotas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Tuo tarpu kiti humanitariniai mokslai, visų pirma literatūrologija ir istorija, dabar gerokai lenkia knygotyrą. Baigiamos rašyti ar jau parašytos tokios nacionalinės kultūros istorijos, kuriose įvairiais aspektais aptariama viena pagrindinė tema, t. y. Lietuvos valstybės raida, jos, o ne artimesnių ar tolimesnių kaimynų – Prūsijos, Latvijos, Rusijos, JAV ir t. t. – valstybingumo raiška iki XIX a. Taigi ir dabar pradėtuose bibliografų darbuose, skirtuose Lietuvos kitakalbei spaudai, būtina pateikti kuo išsamesnius duomenis apie visas LDK piliečių parašytas knygas. Literatūrologas ar istorikas mūsų rodyklėse turi surasti iš apie žymiausių senosios Lietuvos kūrėjų – Abraomo Kulviečio, Venclovo Mikalojaičio, Motiejaus Strijkovskio, Andriaus Volano, Jono Radvano, Alberto ir Kazimiero Kojelavičių, Žygimanto Liauksmo – bei daugybės kitų asmenų veikalus, išspausdintus ir LDK, ir kitose Europos valstybėse. Kad ir kaip nesmagu tai pareikšti, tačiau iki šiol mes, knygotyrininkai, tokių žinių ieškome literatūrologės Eugenijos Ulčinaitės, istorikės Ingės Lukšaitės, filosofo Romano Plečkaičio ir kitų humanitarų tyrinėjimuose.

³⁶ *Narbutas, Sigitas*. Tradicija ir originalumas Jono Radvano „Radviliadoje“. Vilnius, 1998. P. 214–219 ir toliau. Plačiau apie tai: *Jučas, Mečislovas*. Lietuvių politinės tautos genezė // *Kultūros barai*. 1998, Nr. 8/9, p. 92–96; Nr. 10, p. 75–81; *Lazutka, Stanislovas*. Lietuvos Statutai, jų kūrėjai ir epocha. Kaunas, 1994. 47 p.

Na, bet sugrįžkime prie mūsų temos. Norėtume pasidžiaugti, kad spaudai parengtas ir XVII a. Lietuvos knygų lenkų kalba kontrolinis sąrašas³⁷. Teorinės šio sąrašo sudarytojos nuostatos skiriasi nuo mūsų. Mat minimą rodyklę sudaro tik LDK teritorijoje išspausdintos knygos. Nesiimdami diskutuoti, teisingai ar ne pasielgė šio sąrašo rengėjas, neįtraukdamas lenkiškai rašiusių ir vieną kitą knygą išspausdinusių Lenkijos Karalystėje LDK piliečių spaudinių, pasiremkime to paties S. Jurevičiaus mintimi, išsakytą 1896 m. „Naujoje gadynėje“ publikuotame straipsnyje „Pažvilgis į lietuvių svietiszką rąszliavą iki 1795 metams“: *O nors Lietuva ir laikuose susivienijimo jos su Lenkija iszdavė daug garsingų ir mokintų rasztininkų, bet vyrai tokie, kaip <...> Jonas Aismantas (lenk.: Eysymont), Albertas ir Kazimieras Kojalavycziai, Jurgevycius, Mikalojus Radvilas Juodys, Albertas Stanislovas Radvilas, Jonas Kazimieras Vajsznoravyczius, Steponas Pranciszkus Medeksza, Adomas Naruszewyczius, Pranciszkus Kniažninas, Julijonas Ursinas Nemcevycius, Mikolas Oginskis, Kazimieras Sapiega, Stanislovas Bon. Jundzillas, Martynas Pacziobutas, Norvaisza ir daug kitų, nors Lietuviais buvo arba Lietuvoje gimė, bet svetimose kalbose iszmokinti, svetimose kalbose raszę ir svetimoms tautoms teko*³⁸.

Panašiomis nuostatomis vadovavosi pokario metų bibliografai, sudarydami pirmąjį Lietuvos bibliografijos serijos A (knygos lietuvių kalba) tomą, kuriame suregistruoti bet kur išėję lietuviški spaudiniai. Vadinasi, čia visi senieji lietuviški spaudiniai traktuojami kaip nacionalinės bibliografijos objektas. Šio tomo sudarymo metais tvirtai tikėta, jog tik lietuvių kalba – lietuvių tautos savastis, tad nelaikyta svarbiu dalyku svarstyti apie spaudinių šia kalba priklausymą ar nepriklausymą Lietuvos knygos istorijai. Na, o prisimindami šių dienų valstybinės bibliografijos „Lituanikos“ sąsiuvinio sudarymo principus, turime konstatuoti, kad pokario metų ir šių dienų knygotyrininkų darbuose Lietuvos ir lituaninės knygos objektas iš dalies sutampa. Tad ar nėra galimas Lietuvos kitakalbės ir lituaninės (laikantis šių dienų lituanikos suvokimo) knygos objekto dalinis sutapimas?

Kad ir kokių nuostatų ilgainiui laikysimės, negalime iš akių išleisti bene svarbiausio dalyko: ta senoji lituanika, kuri dar laukia savo eilės būti užfiksuota ir aptarta, be jokios abejonės, yra labai svarbus Lietuvos kultūros tyrinėjimų reiškinys, padedantis atskleisti Lietuvos recepciją Europos kontekste. Senoji lituaninė knyga – tiltas, jungiantis mūsų kultūrą su kitų kraštų praeities palikimu, liudija pasauliui mūsų pasirodymą kultūros arenoje ir siekį joje išlikti.

Įteikta 1999 m. sausio mėn.

³⁷ XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos kontrolinis sąrašas / Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras; parengė Marija Ivanovič. Vilnius, 1998. 248 p.

³⁸ Jurevičius, Stanislovas. Pažvilgis į lietuvių svietiszką rąszliavą iki 1795 metams // Nauja gadynė. 1896, Nr. 19, p. 5–6.

LE PROBLÈME D'OBJET DE LITUANICA DE XVI-XVIII SIÈCLES

DAIVA NARBUTIENĖ

Résumé

Dans cet article il s'agit de sens du terme *lituanica*. C'est le mot latin que signifie tous que ce qui il y a lituanien, c'est à dire tous les choses ayant des rapports avec la Lituanie. On parle sur l'évolution du concept de *lituanica* dans les travaux des différents auteurs, qui s'occupaient de la bibliographie et de la bibliologie. Actuellement, la définition officielle de *lituanica* c'est „la littérature imprimée en dehors de la Lituanie, mais lié avec elle par les auteurs, la langue, le contenu et les autres aspects” On parle aussi sur l'objet des livres en langues étrangères de la Lituanie de XVI-XVIII siècles. Le but des historiciens du livre de la Lituanie est n'étudier seulement que tout l'héritage culturel en langue lituanienne mais aussi en langues différentes étrangères: latin, polonais, allemand, biélorusse etc. Les livres latins de la Lituanie compose la plus grande partie de l'ancien héritage imprimé. A notre avis, des livres créés par des citoyens du Grand Duché de la Lituanie, mais imprimés à l'étranger, ainsi que des livres édités dans le territoire du ce pays, consistent l'objet des études d'histoire du livre ancien de la Lituanie. C'est pourquoi aujourd'hui nous pouvons considérer que le premier livre imprimé de la Lituanie c'est „*Agenda sive Exequiale divinatorum sacramentorum*”, préparé par *Martinus*, le chanoine de Vilnius, et publié en 1499 à l'étranger. Ça signifie que l'objet de *lituanica* et l'objet du livre de la Lituanie concordent parfois.